

VERBLEEF DE 14de EEUWSE POEET - HISTORICUS JAN VAN BOENDALE ALIAS JAN DE CLERC 1 2 8 5 - 1 3 6 5 EEN TIENTAL JAREN TE GERAARDSBERGEN ?

door Gaston IMBO

1. ZIJN LEVEN

Deze Jan werd geboren te Boendaal (een gehucht tussen Elsene en Tervuren) tussen 1280 en 1290. In de kloosterschool werd hij opgeleid om geestelijke te worden, maar hij werd schepenclerk (een 'clerck' was een geleerde: de man kon lezen, schrijven en rekenen, hij kende Latijn en had begrippen van filosofie en wetenschappen, dus een personage met aanzien in de 'donkere' middeleeuwen).

"Boendale's leven is, beter dan dat van andere middeleeuwse dichters, genoegzaam ook in bijzonderheden bekend" schreef prof. dr. J. Van Mierlo in 1940 in "Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden", 2de deel, Antwerpen, Brussel 1940, p. 280.

In het artikel van J. Van Gerven, over Jan van Boendale, in deel 8 van het Nationaal Biografisch woordenboek (Brussel, 1971, kolom 52) lezen we echter: "over Boendale's levensloop zijn we maar summier ingelicht". Alles is dus relatief.

Twee hiaten in Boendale's levensloop vallen op:

- 1o De jaren tussen 1324 en 1332;
- 2o De laatste jaren van zijn leven, tussen 1344 en 1365.

Van 1312 tot 1324 was hij te Antwerpen actief als secretaris van de schepenen (scepenclerc en wel de clerck, de enige klerk door de schepenen zelf aangesteld; hij werd daarom "de Clerck" genoemd.)

In 1324 was hij tevens toezichter op de lakenhalle aldaar. Ook in 1332 en in 1336 wordt hij aldaar vermeld. Antwerpen lag toen in het hertogdom Brabant en was nog maar een "kleine" stad zonder opmerkelijke haven.

In 1332 vergezelde Boendale het leger van de hertog van Brabant en woonde de slag van Heilisseem (15 km ten Z.O. van Tienen) bij. Hij was trouwens veel en langdurig op reis in deze rumoerige tijden. Zo was hij, tijdens de eerste jaren van de Honderdjarige Oorlog, van 1338 tot 1340, in Engeland. Was dit in opdracht van Jan III, de hertog van Brabant die, in akkoord met Jacob van Artevelde, de zijde van de koning van Engeland Eduard III (regeerde van 1327 tot 1377) koos, tegen de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Nevers en zijn suzerain Filips VI, koning van Frankrijk ? Zeker is dat men de import van de Engelse wol, onontbeerlijk voor de Vlaamse lakenindustrie, veilig wilde stellen. De opportunistische Jan III wilde de Engelse wolstapel in Antwerpen. Hij verkreeg die in 1338 maar verloor hem ten voordele van Brugge in 1340. Jan van Boendale ontving geld van Eduard III en wijdde hem een lang gedicht met de lof van 's konings krijgsver-

richtingen in Vlaanderen. "**Van den derden Eduwaert**" (1338-1340).

In 1343 was hij getuige bij de akte van hospitaalstichting door koopman Hendrik Sindermann.

In 1344 werd Van Boendale een laatste maal vermeld te Antwerpen, in een verkoopakte van het Antwerpse kapittel, als getuige. Overleed hij misschien kort nadien ? Dit is de mening van prof. Van Mierlo.

Boendale heeft steeds getrouwd de hertog van Brabant Jan III (regering 1312-1355) geënd, meermaals tegen Vlaanderen van Lodewijk van Nevers (regeerde 1322-1346).

In het artikel van Rik Opsommer: "De Geraardsbergse stadsschepenbank van 1280 tot 1360" (in "Het Land van Aalst, jg.XXXVII, 1985, nr. 4) lees ik op pagina 213, dat een **Jan de Clercq** hier **schepen** was in 1329, nadat hij als **stadsklerk** "in de woelige jaren 1325 - 1330 deel uitmaakte van de **anti-grafelijke strekking** " (p. 224).

Als dat onze Jan van Boendale is (hij was immers reeds in Antwerpen gekend als **Jan de Clerck**) zou een eerste hiaat - 1325-1330 - in zijn biografie opgevuld zijn.

Men weet hoe een groot deel van Vlaanderen, aangevoerd door het weversproletariaat, in 1323 tegen graaf Lodewijk van Nevers in opstand kwam. **Jacques Peit**, geboortig van Bergues, voerde een echt anticlericaal en communistisch schrikbewind in de Westhoek. Filips VI Valois viel Vlaanderen binnen maar stootte op hevige weerstand georganiseerd door **Claes Zannekin** uit Veurne en de "kerels". Op 23 augustus 1328 werden ze op de Casselberg bloedig verslagen.

In Geraardsbergen, in de greep van een opstandig weversproletariaat, werd op 23 september 1325 een mislukte aanslag gepleegd op de "ruwaert" **Jan van Namen**, grootoom van graaf Lodewijk en gekant tegen de gemeenten. "Een algemeen onderzoek werd in Vlaanderen nopens de "meute" ingesteld. Al de belhamels verhaastten zich de genade van de vorst in te roepen. Zo deden ook Jan Scoudeharine en **Jan de Klerk, oud-schepenkerk** van Geraardsbergen, in juli en september 1329 (V. Fris, "Geschiedenis van Geraardsbergen", Gent, 1911, pag. 83).

Jan de Klerck (of de Clerck) moest aftreden en de graaf om een geleide (een laissez-passer) verzoeken (O.C. pag 83, noot 3). De stad Geraardsbergen werd zwaar beboet, inwoners gestraft, goederen verbeurd verklaard.

Kon die "gewraakte" man dan nog schepen of klerk zijn in een stad van de graaf? Het is weinig waarschijnlijk. We weten dat hij in 1330 opnieuw te Antwerpen opdook en er werkte in dienst van de stad en later in dienst van de hertog Jan III.

Hoe was Boendale in de jaren 1325-1326 in Geraardsbergen beland en er stadsklerk benoemd ? Blijft een open vraag.

J. Van Gerven (o.c. kolom 57) zegt dat van Boendale een religieus en moraliserend didactisch werk in verzen (ongeveer 22.000 verzen in vier boeken) "**Der Leken Spieghel**" schreef te **Antwerpen**, tussen 1325 en 1330 (volgens Van Mierlo in 1333). Als dat zo is dan kon hij geen openbare functie in Geraardsbergen bekleden.

"**Jans Teestije**" (de getuigenis van Jan), een tweede didactisch tractaat, een vervolg op "Der Leken Spieghel" schreef Boendale tussen 1330 en 1332. Beide werken zijn immers opgedragen aan de kanselier van Brabant Rogier van Leefdale (die overleed op 6 augustus 1332). Het is nu heel goed mogelijk dat Van Boendale beide werken schreef te Antwerpen, maar dan tussen 1329-1330 (vertrek uit Geraardsbergen) en 1332 (dood van Leefdale).

In "Jans Teestije" schreef Boendale zelf: "Jan, gheheten **Clerc**, van der vuren gheboren, Boendale heet men mi daer ende woon 't Antwerpen nu".

Samengevat: Boendale leefde tot 1324-1325 in Antwerpen, kwam in 1325 naar Geraardsbergen, werd er schepenkerk en in 1329 schepen. Verhuisde eind 1329 (begin

1330) naar Antwerpen en bleef daar zeker tot 1344.

Een tweede hiaat in Boendale's biografie is de periode tussen 1344 (laatste vermelding te Antwerpen) en 1365 (vermoedelijk jaar van zijn overlijden).

In het hoger vermeld artikel van Rik Opsommer (pag.214) vindt men een Jan van Boendale als **schepen** te Geraardsbergen in **1348**. Om voor het ambt van schepen in aanmerking te komen moest men toch reeds enkele jaren poorter van de stad zijn, van goeden huize zijn, en door de graaf of zijn afgevaardigden geaccepteerd. "Voortaan zouden de vorstelijke commissarissen alle jaren zeven schepenen gekozen worden uit de **goede lieden der gemeente**". Afgekondigd door Jan van Namen, regent van Vlaanderen, in april 1303, bekrachtigd door Lodewijk van Nevers in januari 1331) (Fris, o.c., pag.293).

Voor Lodewijk van Nevers was Boendale, na de Geraardsbergse rebellie, "persona non grata". Deze graaf was op 26 augustus 1346 gesneuveld in de slag van Crécy, in dienst van Filips van Valois, tegen de Engelsen onder Edward III (eerste fase van de Honderdjarige oorlog).

Voor zijn zoon en opvolger, Lodewijk van Male, in 1347 gehuwd met de mooie Margareta van Brabant, tweede dochter van Hertog Jan III, de beschermer van Boendale, was deze Boendale een welgekomen gast. Vooral omdat Jan van Boendale de schrijver was van "**Die Brabantsche Geeste**" een berijmde geschiedenis van het hertogdom Brabant en een lofzang op zijn hertogen.

Dit boek in 5 delen, samen meer dan 12.000 verzen, was Boendale beginnen schrijven tussen 1310 en 1320, zgn. op bestelling van de Antwerpse schepen Willem van Bornecolve. Boendale had zijn kroniek afgesloten in 1316, bij het huwelijk van Jan III. Het vervolg schreef hij tussen 1349 en 1365, en misschien was dat om Lodewijk van Male te plezieren want hij gaat niet verder dan 1347. (In 1322 had hij een beknopte - 374 verzen - "**Kroniek der Brabantse hertogen**" opgedragen aan Jan III).

Verbleef Boendale, na 1349, nog een tijdje te Geraardsbergen; ging hij in 1350 terug naar Antwerpen om er in 1365 te sterven (J. Van Gerven o.c.) ? Pater Van Mierlo stelt echter dat het afbreken van zijn "Brabantse Geeste" in 1347 laat vermoeden dat hij niet zo lang daarna zal overleden zijn; wat trouwens met de overlevering overeenstemt.

Dr Jan Van Boendale die in de Leuvense rekeningen van 1365 als overleden wordt vermeld, zou dan een naamgenoot zijn. Over de jaren 1350-1365 ismen het dus niet eens.

Samengevat :

In 1348 wordt Jan van Boendale schepen te Geraardsbergen. Hij moest er toen reeds 4 jaar wonen.

Rond 1350 verlaat hij de stad opnieuw voor Antwerpen waar hij overlijdt in 1365 (onzeker).

2. DE GESCHRIFTEN VAN JAN VAN BOENDALE

Boendale schreef twee soorten werken:

- A. historische verhalen in verzen
- B. lerende en moraliserende werken.

A. " DIE BRABANTSCHEN GEESTEN" (Geeste=geste=handeling of gebeurtenis)

Een lofzang op Brabant en zijn hertogen, nogal onsamenhangend. Boendale stelt zich op aan de zijde van de gegoede poorterij en miskent de belangen van de arbeidersklasse.

Alleen over Jan III en zijn regeringsperiode is Boendale oorspronkelijk (het 5de boek). De eerste vier delen ontleen hun inhoud vooral aan Van Maerlant's "Spiegel Historiaal"

B. "DER LEKEN SPIEGHEL" 1325 - 1330

Een samenvatting van de noodzakelijke kennis van godsdienst, kerkgeschiedenis, natuur en mensdom in zo'n 10.000 verzen.

Invloed van Van Maerlant. Vervelend en saai.

" JANS TEESTYE" (Jans mening). Het vervolg op het vorige boek. 4.000 paarsgewijs rijmende verzen.

Boendaele zegt zijn mening over de middeleeuwse sociëteit in stroeve dialoogvorm.

Interessant is het onderdeel "hoe dichters dichten sullen", a.h.w. een leer om te dichten, de eerste poëtica in het Nederlands.

Merkwaardig is de verhandeling over de soorten van liefde (over de "wiven" weet hij meer kwaad te vertellen dan goed over de vrouwen, en toch is hij de vriend van de vrouwen).

Nuchter en realistisch met veel goede ideeën.

Misschien schreef hij ook, rond 1342, een lang gedicht "Melibeus" (ongeveer 4.000 verzen, opgedragen aan Jan III). "Een boer van trooste ende van rade", een "vertroosting der wijsbegeerte" vertaald uit het Latijn? Een allegorie: Melibeus, een man die de honing van de wereld opzuigt wil zich wreken op al het onrecht hem aangedaan. Maar Prudentia wijst hem terecht. "Het is een boek van troost en tegenspoed en raad in de strijd tegen het vlees, de wereld en de duivel". Een herwerking van tractaat van Albertanus (Brescia, 1250).

3. BETEKENIS VAN BOENDALE

Bekendste navolger van Jacob van Maerlant (1235-1300), de vader der Nederlandse (Vlaamse) dichters.

In deze tijd van "nutscap ende waer" moest men leren en moraliseren.

Onze middeleeuwse geschiedschrijvers Maerlant en Boendale kennen geen verschil tussen werk van verbeelding en werk van puur verstand en schrijven dus geschiedenis en wetenschap in verzen en dit spijs de Franse voorbeelden Villehardouin (+1213) en Joinville (1224-1317).

Daaruit volgt onmiddellijk dat hun "poëzie" niets met kunst gemeen heeft. De geschriften van Boendale zijn geen literatuur maar wel zijn ze cultuurhistorisch interessant: ze geven ons een idee over leven en werken en denken van de middeleeuwse mens.

"De figuur van Boendale is vooral belangrijk ter wille van zijn representatief karakter. Noch als dichter, noch als denker kan hij een originele figuur genoemd worden. Maar in zijn uitgebreid oeuvre geeft hij een uitstekende spiegel van de denkwereld en de mentaliteit van zijn tijd en van de maatschappelijke groep waartoe hij behoorde: de leidende groepen in de Brabantse steden in de eerste helft van de 14de eeuw". (Zo besluit Van Gerven zijn artikel over Boendale.

LITERATUUR

- W.J.A. JONCKBLOET: "Geschiedenis der middelnederlandse dichtkunst"
4 banden, A'dam 1851-1855. deel III pag.215-268.

J. TE WINKEL: "Ontwikkeling der Nederlandse Letterkunde" 7 delen
Haarlem 1922-1927. deel II pag. 8-22.

PROF. DR. J. VAN MIERLO: De middelnederlandsche Letterkunde
deel II van "Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden"
(Antw., Brussel, s'Hertogenbosch, 1940) pag. 10-11, 26-29.

DR G. P. KUUVELDER: Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde
deel I (Den Bosch, z.d.) 4de druk, pag. 244-245.

H. HAERYNCK: Jan Boendale (Gent 1888).

J. MAK: Boendale-studies in "Tijdschrift voor Nederlandse Taal en Letterkunde"
jg. 75, 1957, pag. 240-292, en jg.77, 1959, pag 65-111.

J VAN GERVEN, "Jan van Boendale" in Nationaal Biografisch Woordenboek,
deel 8, Brussel 1970, kol. 52-57.

RIK OPSOMMER: "De Geraardsbergse stadsschepenenbank 1280-1360"
in "Het Land van Aalst" jg.XXXVII, 1985, nr. 4, pag. 213,224.

V. FRIS: "Geschiedenis van Geraardsbergen" Gent, 1911, p. 83.

P. GENARD: "Jan van Boendale"
in "Het Taelverbond" jg.1853, p. 152-210.

J.VAN GERVEN: "Maatschappijbeeld bij Jan van Boendale"
in "Tijdschrift voor Sociale geschiedenis" jg. 5, 1979.
pag. 47-70, 211-245.

"Jean de Boendale" in "Folklore brabançon" december 1961.

Gaston IMBO.